

# Tisztátalanságot terjesztő szent iratok a zsidó hagyományban

*Zsom Dóra*

A zsidó vallásjog egyik alapelve szerint a szent iratok tisztátalanságot terjesztenek; a különösen nagy becsben tartott tóratekercset emiatt például tilos megérinteni puszta kézzel. Mivel az európai kultúrkörben a szentséghez automatikusan a tisztaság képzetét társítjuk, a szent iratok tisztátalansága első hallásra paradoxnak, értelmetlennek tűnhet. Igazság szerint már az ókori zsidóságnak sem volt egyértelmű az alapelv oka és értelme, erről tanúskodnak a kérdéssel kapcsolatban a Misnában fennmaradt eltérő álláspontok és viták. Legismertebb ezek közül az Énekek éneke és a Prédikátor könyve körüli polémia: az első század végi, második század eleji rabbik eltérő véleményen voltak afelől, mely szent szövegek teszik tisztátalanná a kezét, vajon az Énekek éneke és a Prédikátor közékük tartoznak-e?

A Misnának ezt a szakaszát (Jadajim 3:5) a XIX. századtól fogva rendszerint úgy értelmezték, mint a bibliai kánon lezárása körüli vitát. Eszerint a „tisztátalanná teszi a kezét” kitétel a kanonikusság terminus technicus lett volna.<sup>1</sup> Ma ez az értelmezés már nem egyértelműen elfogadott.<sup>2</sup> Ha azonban nem a szövegek autoritása, kanonikussága a tisztátalanság oka, akkor micsoda? A Biblia sehol nem említi, hogy a szent szövegek tisztátalanok volnának. A rabbinikus irodalom korai és alapvető forrásai (Misna, Toszefta, Talmud) közismert tényként kezelik a szent iratok tisztátalanságát, azonban nem adnak egyértelmű választ annak okára. A következőkben a legfontosabb szöveghelyek ismertetése után néhány modern magyarázati lehetőséget tekintünk át.

## Misna Jadajim 3:2

Minden, ami rituális felhasználásra alkalmatlanná teszi a papoknak járó terményeket, az tisztátalanná teszi a kezét is, másodfokú tisztátalansággal. Ha ez egyik [másodfokúan tisztátalan] kezével megérinti a másik kezét, az is másodfokúan tisztátalanná válik. Ezek Rabbi Josua szavai. A bölcsek azonban azt mondták [vetették ellen]: De másodfokú tisztátalanság nem tesz szintén másodfokúan tisztátalanná! [Mivel a tisztátalanság átadása során annak fokozata csökken.] Azt válaszolta Rabbi Josua [a bölcsek ellenvetésére]: De hiszen a szent iratok is másodfokúan tisztátalanok, és [másodfokúan] teszik tisztátalanná a kezét! [Vagyis a szent iratok esetében sem csökken a tisztáta-

<sup>1</sup> Lásd pl. SCHMIDT 1906: 141.

<sup>2</sup> Michael Broyde elmélete szerint a Prédikátor, Énekek éneke és Eszter körüli misnai és talmudi viták igazi oka az lehetett, hogy csak ebben a három bibliai könyvben nem szerepel a tetragrammaton (BROYDE 1995, különösen 66. o.).

lanság foka annak átadása során.] Azt válaszolták neki [elutasítván az ellenérvét]: tórai rendelkezésekre nem lehet következtetni rabbinikus rendelkezésekből, sem rabbinikus rendelkezésekre tóraiakból; sem egyik rabbinikus rendelkezésből a másikra. [Egyik típusú tisztátalanságból és következményeiből nem lehet következtetni a másikra. Bár a szent iratok esetében a tisztátalanság foka nem csökken az átadással, nem biztos, hogy más esetekben is így van.]<sup>3</sup>

A vita a papoknak járó terményekről (*teruma*) szól, a szent iratok tisztátalansága csak analógiaként merül fel. Rabbi Josua egyéni véleménye szemben áll a többségi véleménnyel: ilyen esetben a vallásjog a többségi véleményt követi.<sup>4</sup> Abban azonban mindenki egyetért, hogy a szent iratok másodfokúan tisztátalanok, és ugyanilyen fokú tisztátalanságot terjesztenek. A tisztátalanság okáról nem esik szó, de érdemes megjegyezni, hogy a kérdés a terményajándék kontextusában merül fel.

### Misna Jadajim 3:3

Az imaszíj dobozának szíjai tisztátalanná teszik a kezét. Rabbi Simeon: Az imaszíj dobozának szíjai nem teszik tisztátalanná a kezét.

A Misna szerkesztési elvei szerint a név nélkül idézett álláspont elfogadott, a névvel idézett egyéni álláspont pedig kisebbségi, elvetett nézetet közöl.<sup>5</sup> Az imaszíj bőrdobozában négy tórai szakasz található pergamenre írva, emiatt terjeszt tisztátalanságot. A tóraszakaszok tisztátalanságának okáról azonban itt sem esik szó, az viszont nyilvánvalóvá válik, hogy a szent szövegnek egy részlete is tisztátalan, nem szükséges a teljes szöveg, könyvtekercs megléte.

### Misna Jadajim 3:4

Egy [Tóra] tekercs margói fent, lent, elején és végén tisztátalanná teszik a kezét. Rabbi Júda: A végén lévő margó nem, csak ha hozzáerősítenek egy rudat [hogy fel lehessen tekerni rá a pergament].

Ebben az esetben is a név nélkül idézett álláspont a követendő elv, a nevesített nézet egyéni és elvetett vélemény. Rabbi Júda nézete azon alapul, hogy a könyvtekercs akkor készül el, amikor a végére (nagy tekercseknél az elejére is) rögzítik azt a rudat, amelyre a pergament feltekerik. Amíg a tekercs végére nem rögzítették a rudat, addig elképzelhető, hogy az üresen maradt pergamenből még levágnak egy darabot, és más célra használják. Rabbi Júda szerint a még levágható darabot nem érinti a szöveg szentsége, egészen addig, amíg a rúd rögzítésével a tekercs végleg el nem készül. (Maimonidész *ad loc.*)

<sup>3</sup> A cikkben szereplő összes idézet a saját fordításom.

<sup>4</sup> Lásd pl. Maimonidész (Mose ben Maimon, 1135 Córdoba – 1204 Fuszat (Kairó) vallástudós) kommentárját: „A *halakha* (vallásjog) nem Rabbi Josuát követi”. Maimonidész *ad loc.* A *Responsa Project Version 15* CD-ROM-on (Bar Ilan University, 1972–2007) található misnakommentárt használtam, mely Kafih 1963–1967 kiadásának digitalizált változata.

<sup>5</sup> Lásd továbbá Maimonidész *ad loc.*: „A *halakha* nem Rabbi Simeont követi.”

A tisztátalanság okát ez a hagyomány sem említi, azonban az ok látszólag nem a betűk sora, hiszen a betűket körülvevő üres tér is éppen olyan státuszú, mint a szöveg maga.

### Misna Jadajim 3:5

Egy [Tóra-] tekercs, amelyen elmosódott az írás, de megmaradt [olvashatóan] 85 betű — mint amennyi a „Történt, amikor a szövetség ládája elindult” kezdetű szakaszban van — tisztátalanná teszi a kezét. Egy különálló ív is, amelyre ráírtak 85 betűt [...] tisztátalanná teszi a kezét.

A 85 betűből álló „Történt, amikor a szövetség ládája elindult” kezdetű szakasz (Nu 10,35–36) a rabbinikus hagyomány szerint önálló könyvnek, a Tóra egy önálló tekercsének tekinthető.<sup>6</sup> A Misna logikája szerint minden olyan tóraszakasz, amely hosszát tekintve egyezik a Nu 10,35–36-tal, azonos státuszú azzal. A Misnából két dologra következtethetünk: 1) a tisztátalanságot alapvetően a betűk okozzák; 2) de csak akkor, ha a betűk elérnek egy minimális számot, vagyis ha a szöveg legalább olyan hosszú, mint a Tóra legrövidebb tekercse.

A különálló ív (*megilla*) fordítás Maimonidész kommentárjának értelmezését követi, mely szerint a *megilla* szó itt *jeria sel-szefer tora*-t jelent, vagyis olyan pergaménívet, amire több oszlop szöveg is írható. Az ívek összevarrásával készítik el a tulajdonképpeni tekercset.

A Misna nem tér ki arra, hogy az elhasználdott tóratekercs esetén a 85 betűnek folytatólagos szöveget kell-e alkotnia, vagy elég az, ha ennyi betű egyáltalán kivehető az eredeti szövegből. A különálló ív esetében a Misna explicit értelme szerint nem károsodott szövegről, hanem az írás folyamatáról van szó: Maimonidész kommentárja szerint a szentség akkor tölti el a szöveget, amikor a másolás során a szöveg a 85 betűnyi minimális hosszúságot eléri. Az azonban mindkét esetben közös, hogy a tisztátalanságot kimondottan a betűk eredményezik.

### Misna Jadajim 3:5 (folytatás)

Minden szent irat tisztátalanná teszi a kezét. Az Énekek éneke és a Prédikátor könyve tisztátalanná teszi a kezét. Rabbi Júda: Az Énekek éneke tisztátalanná teszi a kezét, de a Prédikátor vitatott. Rabbi Josze: A Prédikátor nem teszi tisztátalanná a kezét, az Énekek éneke vitatott. [...] Rabbi Akiva: Dehogyan! Soha senki sem vitatta, hogy az Énekek éneke tisztátalanná teszi a kezét, mert az egész világ nem ér annyit, mint az a nap, amikor az Énekek éneke Izraelnek adatott. Mert minden irat szent, de az Énekek éneke a szentek szentje.

A Misna folytatása a tóratekercsek tisztátalanságát terjeszti ki a többi „szent iratra” (*kitvei kodes*) is, anélkül azonban, hogy felsorolná, pontosan mely írárok tartoznak ebbe a kategóriába. Feltehetően az eredeti kontextusban ez magától értődő volt,

<sup>6</sup> Cf. *Babilóniai Talmud, Sabbat* 116a. A midrás (rabbinikus exegézis) szerint a Példabeszédek 9:1-ben szereplő hét oszlop („A bölcsesség megépítette a házát, kivéste hét oszlopát.”) a Tóra hét könyvére utal: a Tóra általánosan ismert öt könyve közül ugyanis a *Deuteronomium* három részre (könyvre) osztható, a Tóra tehát összesen hét könyvből áll.

kivéve a vitatottként megnevezett könyveket. Úgy a név nélkül idézett általános elv („Minden szent irat tisztátalanná teszi a kezét”), mint Rabbi Akiva véleménye („... az Énekek éneke tisztátalanná teszi a kezét [...], mert [...] az Énekek éneke a szentek szentje”) a tisztátalanságot egyértelműen a szentség fogalmához köti. Azok az iratok terjesztenek tisztátalanságot, melyek szentek; és azért terjesztik, mert szentek. Ezt az elvet fogalmazza meg még világosabban a Misnával egy korban keletkezett másik jogi gyűjtemény, a Toszefta is:

### Toszefta Jadajim 2:14

Az Énekek éneke tisztátalanná teszi a kezét, mert isteni sugallatra íródott. A Prédikátor nem teszi tisztátalanná, mert az csak Salamon bölcsessége.

Az „isteni sugallatra íródott” (*neemra be-ruah ha-kodes*) szó szerinti fordítása: „a szentség lelke által lett mondva”. A Misna előbb idézett szakaszához hasonlóan tehát a Toszefta szerint is a szentség a tisztátalanság forrása. Az itt idézett vélemény szerint a Prédikátor könyve nem tartozik a *kitvei kodes*, a szent iratok közé, mert annak nem a Szent (Isten), hanem Salamon a szerzője.

### Misna Jadajim 4:5

A Biblia arámi szövegei Ezra és Dániel könyvében szintén tisztátalanná teszik a kezét. Ha az arámi rész héberül van írva, vagy a héber rész arámiul, vagy *ketav ivri*-vel (‘héber írással’, vagyis paleohéber írással), az nem teszi tisztátalanná a kezét. Csak az teszi tisztátalanná a kezét, ami *asurit*-tal (‘asszír írással’, vagyis a ma is használt héber kvadrátírással), bőrre, tintával van írva.

Az eddig említett szempontok (szent tartalom és szerző) mellett a Misna újabb kritériumokat nevez meg: a szent iratok is csak abban az esetben terjesztenek tisztátalanságot, vagyis állnak szentségük legfelsőbb fokán, ha megfelelő módon vannak leírva. Ennek érdekében három feltételnek kell teljesülnie: bőrre, vagyis pergamenre kell írni, tintával, és a második Templom időszakában általánosan elterjedt, Mezopotámiából átvett „asszír írással”, mely azonban nem az asszír ékírást jelenti, hanem a Mezopotámiában használt arámi írást, mely az Újasszír Birodalomban a VII. században kezdte kiszorítani a korábban használatos ékírást. Az arámi nyelv vált a térség közvetítő nyelvéné, az arámi nyelvet és írást használta a későbbi Babilóni, majd Perzsa Birodalom is hivatalos levelezés céljára. A fogságba hurcolt zsidók Babilónban vették át az arámi nyelvet és írást, és azt is vitték vissza magukkal Júdába, ahol még a paleo-héber írás volt használatban. A második Templom idején az arámi írás használata általánossá vált Júdában, bár elképzelhető, hogy a szadduceus irányzat továbbra is a paleo-héber íráshoz ragaszkodott.<sup>7</sup>

Habár az eddig számba vett források meghatározzák, mely körülmények eredményezik a tisztátalanságot (szentség, illetve formális kritériumok), mégsem teljesen világos, tulajdonképpen miért kötődik a szentség fogalmához a tisztátalanság. Úgy

<sup>7</sup> YARDENI 2002: 27, 40–41, 44.

tűnik, ez már a Misna korában sem volt egyértelmű. A farizeusok és a szadduceusok vitája arról árulkodik, hogy ők sem tudták már a valódi okot, és az egész kérdéskör alapjaiban is vitatott volt.

### Misna Jadajim 4:6

A szadduceusok azt mondták: Ti farizeusok! Szerintetek a szent iratok tisztátalanok, Homéros könyvei (a profán / eretnek szövegek)<sup>8</sup> meg tiszták?!

Rabban Johanan ben Zakaj erre azt mondta: Miért nem azon vagytok felháborodva, hogy egy számár csontja tiszta, Johanané, a főpapé meg tisztátalan?<sup>9</sup> [Ezt ugyanis mindkét irányzat elfogadta. Johanan azzal érvel, hogy a két eset analóg; ahogyan elfogadják a szadduceusok, hogy a számár csontja tiszta, a főpapé pedig tisztátalan, azt is el kellene fogadniuk, hogy Homéros könyvei tiszták, a szent iratok pedig tisztátalanok.]

A szadduceusok azt felelték: Az ember csontja éppen a halott méltósága miatt tisztátalan, hogy a leszármazottaik ne faragjanak kanalat belőle. [A szadduceusok nem látják az analógiát a két eset között. Az emberi csontok tisztátalanságát meg tudják magyarázni, de a szent szövegek tisztátalanságát felháborítóknak találják.]

Johanan ben Zakaj erre azt felelte: A szent iratok is éppen a méltóságuk miatt tisztátalanok! [A két eset analóg.]

A Toszefta (Jadajim 2:19) Johanan ben Zakkaj választ hosszabban idézi: „A szent iratok is éppen méltóságuk miatt tisztátalanok, hogy ne használják a pergament lópokrócnak.” Ez a visszavágás szemléltomást a szadduceusok választ karikírozza. Maimonidész meg is jegyzi kommentárjában, hogy Johanan ben Zakkaj válasza nem fedi fel a valódi okot, hanem csak egyfajta *ad hominem* érv, melynek célja, hogy nevetségessé tegye a vitapartnert.<sup>10</sup> Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy a szentség és tisztátalanság összekapcsolása már az I. században is problematikus volt.

### Misna Kelim 15:6

A tisztaság–tisztátalanság problémaköre általában, tehát nem csak a szent iratok tekintetében, elsősorban a Templom összefüggésében volt releváns. A hétköznapi élet nem követelte meg a rituálisan tiszta állapotot; a köznép nem is törekedett arra, hogy a tisztasági törvényeket betartsa. A Templomba való belépéshez volt szükséges a rituális tisztaság, azonban a Templomba csak a papok léptek be rendszeresen. A szent iratok egyes példányait azonban szükségszerűen a Templomban tárolták, így elvileg a tisztátalanság állandóan jelen lett volna a Templomban. Ez természetesen gyakorlati nehézséget is jelentett, főleg, mivel a másolásra szolgáló autoritativ szövegpéldányok is a Templomban voltak.<sup>11</sup> Megoldásként az szolgált, hogy deklarálták,

<sup>8</sup> A Misna szövege itt homályos, a különböző szövegvariánsokban eltérő alakokkal (Homer, Homerisz, Hamiram, Mirjam) találkozunk.

<sup>9</sup> Johanan ben Zakkaj a szójáték retorikai eszközével is él: Homéros könyvei / számár csontjai (*szifrei Homer / acamot hamor*), ami visszavágását igen frappánssá teszi.

<sup>10</sup> Maimonidész *ad loc.*

<sup>11</sup> LIEBERMAN 1962: 22–27.

bár minden szent könyv tisztátalanságot terjeszt, kivételt képeznek ez alól azok, melyeket a Templomban tartanak.

Minden [szent] könyvtekerces tisztátalanná teszi a kezét, kivéve a Templom udvarának könyvtekercesét (*szefer ha-ezra*).

Ez az elv nem sajátosan a szent könyvekre vonatkozott, hanem a templomi kultusz egyéb tárgyaira, kellékeire is: a leviták hárfáira, még a templomi mészárszék folyadékjaira is. A Misna rendelkezéséből világos, hogy a tisztaság-tisztátalanság ebben az összefüggésben nem valami inherens sajátság, hanem olyan esetleges tulajdonság, amelyet gyakorlati szempontok felülírhatnak. Nyilvánvaló, hogy a templomi Tórapéldány semmivel sem kevésbé szent, mint a zsinagógai példányok; éppen ellenkezőleg. A szent könyv tisztasága vagy tisztátalansága gyakorlati szempontok függvénye, nem a könyvből magából fakad. Sőt, a tisztaság-tisztátalanság nem is állandó tulajdonsága a könyvnek, hiszen a szent irat státusza megváltozhat, ha a gyakorlati megfontolások ezt követelik:

### Toszefta Kelim, Bava Mecia 5:8

Ha Ezra tekercsét [*szefer Ezra*, tórapéldány]<sup>12</sup> kiviszik [a Tempomból], akkor tisztátalanná teszi a kezét. És nemcsak Ezra tekerce, hanem a Próféták [könyvei] is [...]. Ha más [szent] tekerces oda bevisznek, az tisztátalanná teszi a kezét.

A fenti két idézet alapján arra következtethetünk, hogy a tisztátalanság elrendelésének oka nem a szövegek tartalmával volt összefüggésben (hiszen ugyanaz a tartalom hol tiszta, hol tisztátalan, sőt ugyanaz a szövegpéldány hol tisztának, hol tisztátalannak számít), hanem egy teljesen gyakorlatias megfontolással. Mivel a Tóra és a többi szent irat hiteles példánya a Templomban volt és a másolatokat készítő írnokoknak a hiteles példányokat kellett sokszorosítaniuk, elsődleges fontosságú volt, hogy ne jöjjenek létre eltérő szövegváltozatok. Ezt leginkább a szövegpéldányok mobilitásának megakadályozásával lehetett elérni. A Templomban őrzött szöveg felett a templomi funkcionáriusok ellenőrzést gyakorolhattak, a „kinti” példányok felett nem, vagy csak igen korlátozott mértékben. Ha különböző szövegek szabadon cirkulálnak, akkor elképzelhető, hogy végül nem lesz világos, melyik közülük a hiteles változat. A templomi példány tisztaságát a Templom adja; ha a könyv onnan kikerül, tisztátalanná válik. A „kinti” példányokat azonban a Templom sem teheti tisztává, azok mindenképpen tisztátalanságot terjesztenek, így a Templomba nem vihetők be. A tisztaságról-tisztátalanságról szóló rendelkezés azt akadályozza meg, hogy „kinti” példányok a Templomba kerülve esetleg autoritativ verzióvá váljanak. Ellenőrizhe-

<sup>12</sup> A „Templom udvarának könyvtekerce” (*szefer ha-ezra*, ספר העזרה) és „Ezra tekerce” (*szefer Ezra*, ספר עזרא) kifejezések bár héberül nagyon hasonlóan hangoznak, mégsem ugyanazt jelentik, habár a szövegromlás lehetősége nem kizárható. A Misna Kelim 15:6-ban szereplő *szefer ha-ezra*-t semmiképpen nem lehet Ezra könyvének fordítani, hiszen az *ezra* szó ott köznévként, amint az a helyesírásából és a nyelvtani szerkezetéből is egyértelműen látszik. A szövegkörnyezetből azonban nyilvánvaló, hogy mindkét kifejezés olyan tóratekerceset jelöl, melyet a Templomban tartottak.

tetlen szövegek a Templomba ne kerüljenek be; a templomi szöveg pedig lehetőleg ne kerüljön ki a Templom ellenőrzése alól.

## Babilóni Talmud, Sabbat 14a

[Tóra] tekercs — Mi az oka annak, hogy a bölcsek tisztátalannak nyilvánították [a Misnában]? Rav Mesarsea azt válaszolta: Mivel régen szokás volt, hogy a papoknak járó terményeket a tóratekercs mellett tárolták, mert azt gondolták: ez is szent, meg az is szent. Amikor látták, hogy emiatt tönkremennek, tisztátalannak nyilvánították [a tóratekercset, hogy ne lehessen a terményáldozat mellett tárolni őket].

A különböző terményekből a papoknak járó ajándékot, járandóságot (*teruma*) tilos volt tisztátalan kézzel megfogni, akárcsak a templomi áldozatokat (*kodasim*). Ha mégis tisztátalan kézzel érintették őket, rituális használatra alkalmatlanná váltak, és el kellett égetni úgy a *teruma*-t, mint a *kodasim*-ot. A Talmud a Misna szövegét értelmezve megkérdezi, miért is rendelték el a misnai bölcsek a tóratekercsek tisztátalanságát? Rav Mesarsea (5. generációs babilóni *amora*) véleménye szerint szokás volt, hogy a papoknak elkülönített terményeket a könyvtetekercsek mellett tartották, mivel szentségük miatt összetartozónak tekintették őket. Ez a gyakorlat azonban a könyvek rongálódásához vezetett — nem világos, miért. A legismertebb Talmudmagyarázó, Rási<sup>13</sup> szerint a könyvek mellett tárolt termények odavonzották az egereket, rágcsálókát, melyek rendszeresen megrágták a könyveket. A már ismertetett elv alapján ami a kezét tisztátalanná teszi, az a *teruma*-t is tisztátalanná teszi. Ezért elrendelték, hogy a könyv tegye tisztátalanná a kezét, következésképpen a *teruma*-t is, hogy ne tartsák egy helyen őket és a könyveket ne rágják meg a *teruma*-ra odagyűlő egerek. Rav Mesarsea és Rasi magyarázata szerint tehát a tisztátalanságnak nincs köze a szentséghez, a rendeletnek pusztán gyakorlati oka volt.

## Babilóni Talmud, Sabbat 14a (folytatás)

Egy *baraita* [a Misnából kimaradt, de azzal egyidős hagyomány] szerint a *teruma* akkor is tisztátalanná válik, ha olyan kéz érinti meg, amely előtte egy tóratekercset érintett, amiatt, amit Rabbi Parnakh mondott. Azt mondta Rabbi Parnakh, Rabbi Johananra hivatkozva: Aki csupaszon [csupasz kézzel] tart egy tóratekercset, azt csupaszon temetik el.

A „csupaszon temetik el” kitételt a Talmud tovább magyarázza; eszerint a kifejezés nem szó szerint értendő, hanem átvitt értelemben: a helyes cselekedeteinek jutalmától, vagy annak a parancsnak a jutalmától megfosztva, amelynek teljesítése érdekében a tóratekercset a kezébe vette. Ebből a hagyományból úgy tűnik, a szent iratok tisztátalanná nyilvánításának oka azok nagy becsben tartása: a *teruma* azért lesz tisztátalan a kéztől, mert a kéz előtte tisztátalanná vált egy tekercstől. A tekercset pedig azért tilos pusztán kézzel megérinteni, mert az tisztetlenség volna, és nem

<sup>13</sup> Rasi *ad loc.* Rabbi Selomo Jichaki (Rasi), 1040–1105, középkori francia kommentátor. A szöveg alapjelentését igyekezett visszaadni (szemben a misztikus, allegorikus, nyelvészeti stb. magyarázatokkal). Biblia- és Talmud-kommentárja a mai napig népszerű alpművek.

azért, mert a kéz tisztátalan. Ezt az értelmezést bizonyítja az a rabbinikus döntés is, hogy akkor is tilos pusztá kézzel megfogni a tóratekercset, ha az előtté rituális kézmosást végzett.<sup>14</sup> Ez a rendelkezés mellesleg a szövegromlástól is óv, hiszen a kéz-iratokon a tinta könnyen elmosódhat, ha kézzel érintik.

## Babilóni Talmud, Megilla 7a

Rav Jehuda mondta Smuel nevében: Eszter könyve nem teszi tisztátalanná a kezét. Ez talán azt jelenti, hogy Eszter nem sugalmazott könyv [„nem a szentség lelke által lett mondva”]? De ha egyszer korábban már azt mondta, hogy Eszter sugalmazott könyv! [A következőképpen lehet feloldani a látszólagos ellentmondást Smuel kijelentései között:] Nem azért sugalmazták, hogy leírják, hanem azért, hogy recitálják.

E hagyomány szerint a különbség abban rejlik, hogy a könyv liturgikus használata felolvasás vagy fejből recitálás. Az utóbbi esetben a tekercs jelenléte nem szükségszerű, csak a szöveg pontos felidézését segíti. Eszter könyve, bár ugyanúgy sugalmazott, vagyis szent könyv, mint a Tóra, mégsem teszi tisztátalanná a kezét, mert csak a szövege szent, de a tárgy maga nem. Ennek a talmudi szakasznak a fényében a Misna már korábban tárgyalt szakaszát (Jadajim 3:5) úgy is lehet értelmezni, hogy az Énekek éneke és a Prédikátor, Eszter könyvéhez hasonlóan azért nem terjeszt tisztátalanságot, mert szintén csak recitálásra szánt szövegek (és nem azért, mintha a kanonikusságuk vitatott volna). Ez a magyarázat azonban nem teljesen meggyőző, mert az Énekek éneke és a Prédikátor liturgikus használata csak a középkortól dokumentálható jól.<sup>15</sup>

## A korai források nyújtotta kép és két modern elmélet

A korai rabbinikus irodalom (és az azokhoz fűződő legalapvetőbb középkori kommentárok) áttekintése után nem állíthatjuk, hogy a szent szövegek tisztátalanságának oka teljesen nyilvánvaló volna. A forrásokból két dolog mindenesetre egyértelmű: 1) a tisztátalanság és a szentség nemcsak, hogy nem zárja ki egymást, de éppen hogy egymáshoz szorosan kapcsolódnak; 2) a tisztátalanná nyilvánító rendelkezésnek gyakorlati okai voltak, melyek a szövegromlást akadályozták meg akár fizikai értelemben (egerek szétrágják a pergament, kéz érintésétől elmosódik a tinta), akár tartalmilag (a templomi és a „külső” példányok keveredésének nehezítése akadályozza az eltérő szövegvariánsok létrejöttét).

A források többértelműsége mindenesetre tág teret nyújt a további értelmezéseknek. A modern elméletek közül kettőt ismertetek röviden, egy kifejezetten gyakorlati és egy erősen elméleti magyarázati javaslatot.<sup>16</sup>

<sup>14</sup> Így döntött Jozsef Karo (1488–1575), a ma is általánosan elfogadott törvénykönyv, a Sulhan arukh szerzője. Lásd *Sulhan arukh, Orah hayim* 147:1. A rendelkezés nem áll az Eszter tekercsre, azt szabad megfogni pusztá kézzel, ha előtté rituális kézmosást végeznek.

<sup>15</sup> Vö. GOODMAN 2007, különösen 71.

<sup>16</sup> További értelmezési javaslatokért lásd pl. LEIMAN 1976: 102–120; BARTON 2005; LIM 2010.

## Martin Goodman elmélete: a Tóra mint bálvány

Goodman szerint<sup>17</sup> a rabbinikus források egymásnak ellentmondanak, bizonyos szempontból egyenesen irracionálisak: maga az a képzet, hogy a szent iratok csak a kezet teszik tisztátalanná, de nem az egész testet, értelmezhetetlen a tisztasági törvények fényében. A Talmud korában a rabbik, bár valójában nem értették, azonban mégsem utasították el a szent iratok tisztátalanságának elvét, hanem erőltetett módon racionalizálni akarták azt. Mindebből az következik, hogy ez az elv hosszú múltra visszatekintő és általánosan elfogadott képzet volt, melyet belső ellentmondásai ellenére sem lehetett kétségbe vonni. Goodman magyarázati javaslata szerint a tisztátalanság elrendelése valójában preventív jellegű volt, a bálványimádás látszatának megelőzésére szolgált. Az első századi zsidóság számára a Tóra hasonló funkciót töltött be, mint a kultuszszobrok a levantei kultuszokban. Ebben az időben már voltak zsinagógák, ahol a templomi áldozatok helyett a kultusz a szent szövegek olvasásából állt. A Tórát azonban a kultikus tisztelet jelei is övezték; felvonultak vele, öltöztették, a tóraszekrény irányába fordulva imádkoztak. A nép úgy tekintett a tóratekercsre, mint a bálványimádó kultuszok hívei a bálványra. Ennek megfelelően alakulhatott ki az a gyakorlat, hogy a tóratekercsre egyfajta tabuként kezdtek tekinteni, és tartózkodtak attól, hogy megérintsék. A farizeus rabbik ezt az általánosan elterjedt népies gyakorlatot akarták valamilyen elfogadható köntösbe bújtatni, ezért hoztak rendelkezést arról, hogy a tekercs érintése tisztátalanná tesz.

Goodman elméletének gyengesége az, hogy semmilyen szövegszerű bizonyítékot nem tud felmutatni hipotézise mellett. Meg kell jegyezni azt is, hogy mivel csak a tóratekercsre övezte és övezi a bálványokéhoz hasonlítható tisztelet, a Tóra kultikus tisztelete miatt hozott rendelkezés nem adhat elégséges magyarázatot a többi szent irat tisztátalannak nyilvánítására is.

## Samma Yehuda Friedman elmélete: érintéssel terjedő szentség

Friedman értelmezése szerint<sup>18</sup> eredetileg a szentség ugyanúgy fizikai kontaktussal terjedt, mint a tisztátalanság. A Bibliában több nyoma fedezhető fel ennek a koncepciónak, pl.: „Ne vesd be szőlődet kétféle maggal, nehogy szentté váljon (*tikdas*) az egész ...” (Dt 22,9); a vétekáldozattal kapcsolatban: „Minden, ami hozzáér a húshoz, szentté válik (*jikdas*) ...” (Lv 6,20); „Ez az a helyiség, ahol a papoknak meg kell főzniük a jóvátételi áldozatot, a vétekáldozatot, itt kell megsütniük az ételáldozatot, anélkül, hogy kivinnék az udvarra, nehogy ott aztán megszentelje (*le-kaddes*) a népet”; „... az oltár a szentek szentje, minden, ami hozzáér, szentté válik (*jikdas*).” (Ex 29,37); a papoknak le kell venniük a kultikus ruháikat, mielőtt kimennének az udvarra, nehogy átadják a szentséget a népnek: „Amikor kimennek a külső udvarra a néphez, vegyék le a ruhát, melyben szolgálatukat végzik, és tegyék le a szent helyi-

<sup>17</sup> GOODMAN 2007.

<sup>18</sup> FRIEDMAN 1993.

ségeken, majd vegyenek fel más ruhát, és ne szenteljék meg (*lo jekaddsu*) a népet a ruhájukkal” (Ez 44,19).

Ezeket a helyeket a későbbiekben, a Misna és a Talmud korában úgy magyarázták, hogy azok soha ne szóljanak a szentség automatikus átadásáról. A Talmudban idézett értelmezés szerint a kétféle mag (Dt 22,9) esetében a *pen tikdas* (‘nehogy szentté váljon’) kifejezés tulajdonképpen *pen tukad es* (‘nehogy tűz gyulladjon’) értelemben áll, vagyis teljesen mást jelent (Hullin 115a). A bibliai szakaszhoz fűzött kommentárjában Rási a ‘szentté válni’ gyököt ‘tisztátalanná válni’ értelemben magyarázza (Rási ad loc.). A Bibliának azt a helyét, mely szerint az oltár szentté teszi azt, ami hozzáér, úgy kell érteni: mármint azt, ami oda való (Misna Zevahim 9:1).

A Biblia egyik szakaszában tisztátalanság terjedése és a szentség terjedése párhuzamban áll: „Kérj útmutatást a papoktól: Ha valaki szent húst [áldozati húst] visz a köntösében, és a ruha széle hozzáér kenyérhez, borhoz, főzelékhez, olajhoz, vagy bármilyen ételhez, akkor az szentté válik (*ha-jikdas*)? A papok azt válaszolták: Nem. Azt mondta Haggai: És ha valaki egy holttest érintése miatt tisztátalanná vált, és hozzáér ezekhez, akkor tisztátalanná válnak? Azt mondták, akkor tisztátalanná válnak” (Hgg 2,12–13). Friedmann szerint ez a vallásjogi vita arra enged következtetni, hogy a Biblia korában két párhuzamos koncepció létezett, vagyis a fizikai érintkezéssel terjedő tisztátalanság mellett a hasonlóan terjedő szentség képzete is ismert volt, és mindkettőnek megvolt a maga saját terminológiája is.<sup>19</sup> A Talmud azonban ennek a szakasznak egyetlen olyan értelmezését sem kínálja, mely az érintéssel terjedő szentség fogalmát használná, és korábbi ilyen hagyományt sem idéz. Ellenkezőleg, a Talmudban arról folyik a vita, a köntösben vitt hús hogyan tudja átvenni a tisztátalanságot, és nem arról, hogyan tudná átadni a szentséget. Rási pedig még bibliakommentárjában is úgy magyarázza ezt a szakaszt, hogy a „szent hús” (*baszar kodes*) jelentése „dög vagy csúszómászó” (*nevela o serec*), a „szentté válik” (*jikdas*) érteleme pedig „tisztátalanná válik” (*jishtaev*) (Rási ad loc.). Az átadható szentség fogalma tehát már a talmudi korra, de a középkorra mindenképp teljesen feledésbe merült.

Friedman szerint a tóratekercs kultikus tiszteletére már a Biblia is bizonyítékkal szolgál: Neh 8. fejezete leírja, hogy Jeruzsálem újjáépítésekor, a babilóni fogságból való hazatérés után Ezra egy emelvényen állva nyilvánosan felolvasta a Tórát. Amikor kinyitotta a tekercset, a nép felállt, majd a földre borult. A második Templom pusztulása utáni századokból származó egyes források a tóratekercs megérintése után rituális kézmosást írnak elő. Ennek megokolására a rituális tisztátalanság fogalmakörét használják, nem világos, hogy miért.<sup>20</sup> Az tűnik logikus megoldásnak, hogy a kézmosásra azért van szükség, hogy a kéz ne adja tovább a tekercs szentségét profán

<sup>19</sup> Bár Friedman állításával szemben meg kell jegyezni, hogy a papok explicite elutasítják a szentség terjedésének elvét, így ebből a helyből nem lehet arra következtetni, hogy az érintéssel átadódó szentség koncepciója általánosan elfogadott lett volna.

<sup>20</sup> FRIEDMAN 1993: 131.

tárgyakra. Hasonló ehhez az áldozati állat vére, amelyet, ha befröcsköli a pap ruháját, a szentélyen belül kell lemosni, hogy a vér ne adja tovább a szentséget profán területen (Lv 6,20). Eredetileg tehát két párhuzamos képzet létezett: fizikai érintkezéssel terjedő szentség, és fizikai: fizikai érintkezéssel terjedő tisztátalanság. A két koncepció terminológiája keveredett, majd végül csak az érintkezéssel terjedő tisztátalanság fogalmi rendszere és képzete maradt fenn.

## Bibliográfia

- BARTON, John 2005. „The Canonicity of the Song of Songs”, in Anselm HAGEDORM (szerk.): *Perspektiven der Hoheliedauslegung. Perspectives on the Song of Songs*, Walter de Gruyter, Berlin. 1–7.
- BROYDE, M. J. 1995. „Defilement of the Hands, Canonization of the Bible, and the Special Status of Esther, Ecclesiasticus, and Song of Songs”, *Judaism* 44, 65–79.
- FRIEDMAN, Shamma 1993. „The Holy Scriptures Defile the Hands — The Transformation of a Biblical Concept in Rabbinic Theology”, in Marc BRETTLER — Michael FISHBANE (szerk.): *Minhah le-Nahum. Biblical and Other Studies Presented to Nahum M. Sarna in Honour of his 70th Birthday*, JSOT Press, Sheffield. 117–132.
- GOODMAN, Martin 2007. „Sacred Scripture and Defiling the Hands”, in M. GOODMAN *Judaism in the Roman World*, Brill, Leiden — Boston. 69–78.
- KAFIH, Yosef (ed.) 1963–1967. *Perus ha-misna le-RaMBaM*, Moszad ha-Rav Kook, Jeruzsálem.
- LEIMAN, Sid 1976. *The Canonization of Hebrew Scripture: The Talmudic and Midrashic Evidence*, Archon Books, Hamden, CT.
- LIEBERMAN, Saul 1962. *Hellenism in Jewish Palestine*, The Jewish Theological Seminary of America, New York.
- LIM, Timothy H. 2010. „The Defilement of the Hands as a Principle Determining the Holiness of Scriptures”, *The Journal of Theological Studies* (NS) 61/2, 501–515.
- Responsa Project Version 15* CD-ROM. Bar Ilan University, 1972–2007.
- SCHMIDT, Nathaniel 1906. „Bible canon”, in *Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls, NY — London. Vol. 3, 141.
- YARDENI, Ada 2002. *The Book of Hebrew Script. History, Paleography, Script Styles, Calligraphy and Design*, The British Library — Oak Knoll Press, London — New Castle.